

**Michał Cieślak**

Muzeum Niepodległości w Warszawie

***Bolszewicy w Płocku. Propagandowa ulotka z wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie***

**Słowa kluczowe**

wojna polsko-bolszewicka, Płock, ulotka, propaganda, obrona Płocka, zbrodnie bolszewickie

**Streszczenie**

Niniejsze opracowanie dotyczy propagandowej ulotki wydanej przez Biuro Propagandy Wewnętrznej przy Prezydencie Rady Ministrów w okresie najbardziej wyjątkowych działań zbrojnych wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku. 18 sierpnia najeźdźcy wkroczyli do Płocka, w okrutny sposób traktując ludność cywilną. Strona polska, chcąc unaocznić zagrożenie płynące ze strony bolszewików, zdecydowała się wydać ulotkę, która rozlepiana była na murach oraz rozrzucana na ulicach miast. Opracowanie zawiera szczegółowy opis tejże ulotki, jak również krótki rys historyczny wydarzeń, do których odnosi się jej treść.

Najbardziej znanym epizodem rozgrywającej się między 14 lutego 1919 a 18 marca 1921 roku wojny polsko-bolszewickiej jest tzw. Bitwa Warszawska. Choć rozgrywała się poza terenem stolicy Rzeczypospolitej, a jedynie na terenie warszawskiego przedmieścia, w przypadku wygranej strony atakującej padłaby najpierw Warszawa, następnie zaś – co bardzo prawdopodobne – Polska. Nie dziwi zatem, iż zanim w jednym miejscu opadł bitewny kurz i bolszewicy zostali odparci, Polacy poczęli drukować rozmaite plakaty, ulotki oraz dziękczynne odezwy. Cel był propagandowy. Agresor ze Wschodu stanowił tak straszliwe zagrożenie, że za wszelką cenę podkreślano konieczność walki z nim, uwypuklając okrucieństwa na ludności polskiej, których się dopuszczał.

Jedną z takich ulotek stanowiła związana z Płockiem, a wydrukowana w Zakładzie Graficznym Koziańskich w Warszawie na zlecenie Biura Propagandy Wewnętrznej przy Prezydencie Rady Ministrów *Bolszewicy w Płocku. Urzędowo stwierdzone wiadomości o rządach i okrucieństwach bolszewickich w powiecie Płockim i mieście Płocku*. W zbiorach Muzeum Niepodległości znajdują się trzy jej egzemplarze. Ulotka jest kolorowa (tytuł napisany czerwoną kapitałą, tło brudnożółte, ilustracje czarno-białe). Druk wykonano na papierze gazetowym<sup>1</sup>. Zanim przejdziemy do dokładnego opisu treści, warto przybliżyć szczegółowo tło dramatycznych wydarzeń, jakie miały przebieg w historycznej stolicy Mazowsza podczas Bitwy Warszawskiej, a których ilustrację stanowi ulotka.

W sierpniu 1920 r. Płock był broniony przez załogę liczącą ok. 3 tys. żołnierzy z różnych oddziałów pod ogólnym dowództwem majora. Janusza Mościckiego. Zgrupowanie wchodziło w skład Grupy Dolnej Wisły gen. Mikołaja Osikowskiego. 18 sierpnia 1920 r. ok. godz. 14.00 od zachodu i północnego zachodu miasto zaatakowały dwie dywizje kawalerii (10 i 15) sowieckiego III Korpusu Konnego Gaja Bżyszkiana. W tym czasie pododdziały przedmieścia płockiego zgodnie z rozkazem dowódcy 5 Armii gen. Władysława Sikorskiego prowadziły działania zaczepne na przedpolu Płocka. Sowiecka 10 Dywizja Kawalerii otworzyła sobie drogę do miasta, rozbijając pod Trzepowem batalion zapasowy 6 pp Leg. oraz szwadron spieszony Tatarskiego Pułku Ułanów. Resztki polskich pododdziałów w pośpiechu wycofały się do miasta, kierując się na most na Wiśle. Doszło do ogromnego zamieszania i paniki. Zarówno żołnierze, jak i cywile w popłochu uciekali w stronę zbawczego mostu. Sowieccy kawalerzyści, wykorzystując przewagę i zaskoczenie, wdarli się do centrum Płocka na usytuowany w pobliżu katedry pl. Kanoniczny, skąd od mostu dzieliło ich tylko ok. 100 m. Wydawało się, że nic już nie zdoła powstrzymać sowieckiego natarcia. Tymczasem

---

<sup>1</sup> Nr inw. MN-Pl.2030.

żołnierzy sowieckich nieoczekiwanie przestały interesować zadania wojskowe, zajęli się bowiem plądrowaniem mieszkań i rabowaniem ludności w zajętej części miasta<sup>2</sup>.

Postawa żołnierzy polskich pozostawiała wiele do życzenia. Nie byli to jednak wyćwiczeni i należycie przygotowani do walki ludzie, ci bowiem odpierali w tamtym czasie bolszewicką nawałę na innych odcinkach bitwy. Pani Zambrzycka – świadek wydarzeń, mieszkanka ulicy Tumskiej, wspominała: „Tu pod naszym oknem stał żołnierz. Jak bolszewicy wpadli, stracił przytomność, przycisnął do siebie karabinek i z metr się nie ruszył. Zabili go na miejscu”<sup>3</sup>. Po zdobyciu miasta, rozochoceni łatwym zwycięstwem, bolszewicy rozpętały terror. Zacytujmy omawianą ulotkę:

Bolszewicy żołnierze mieli cztery hasła, któremi się kierowali w swej gospodarce: domagali się wszędzie *zboża, pieniędzy, wódki i dziewcząt*. Ponadto rabowali bezwzględnie konie, wozy, ubrania, bieliznę i buty. Dopuszczali się wszędzie okrucieństwa; gwałcili kobiety, dziewczęta, a nawet nieletnie dzieci; ofiary swej dzikości niejednokrotnie zamęczali wśród wyrafinowanych tortur. Starsze, nawet chore kobiety, okrutnie bili. Ohydnie postępowali z duchowieństwem. Na księżach wymuszali oddawanie dobytku przez wkładanie im rewolwerów lub sztyletów do ust (...). W samym Płocku byli zaledwie dobę. Zajęli dzielnicę najuboższą. Zrabowali ludność, nawet najuboższą, doszczętnie. Jedną sanitariuszkę porabiali, druga dogorywa w szpitalu. Szesnastu naszych żołnierzy wywlekli ze szpitala i w bestialski sposób dobili (...) Poległo około 200 żołnierzy [Płock bronił przez około 3 tys. – M.C.] oraz kilkanaście osób cywilnych, gdyż ludność miasta brała w obronie bardzo żywy udział.

Właśnie nieumundurowani obrońcy Płocka odegrali niebagatelną rolę. Jak możemy przeczytać w artykule *Obrona Płocka 1920*, zamieszczonym na portalu internetowym Historia.org.pl:

Podczas gdy w mieście panował chaos, a całe niemal dowództwo znajdowało się na lewym brzegu Wisły, inicjatywę przejęła ludność cywilna wraz z luźnymi, rozbitymi grupami żołnierzy, policjantów i żandarmów. Fakt, iż czerwona konnica zajęta była rabunkiem, skwapliwie wykorzystali obrońcy z mjr. Mościckim, który wraz z grupą żandarmów zorganizował obronę na przedmieściu. Walkę podjęło wojsko wspólnie z cywilami. Ludność ruszyła na barykady. Na ulicach Płocka postawiono 34 barykady, z czego 12 otoczonych zasiekami. Wszystkie one stanowiły samodzielne zapory i walczyły w odosobnieniu. Łączność pomiędzy nimi oraz transport meldunków zapewniali harcerze – dzieci, kobiety zaś zajmowały się opatrywaniem rannych. Na barykadach walczyło łącznie około 400 ludzi, czyli na jedną przypa-

---

<sup>2</sup> G. Gołębiowski, *Żołnierze sowieccy w Płocku 18–19 sierpnia 1920 roku w relacjach mieszkańców*, [w:] „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 14(65)/2 (244), s. 113.

<sup>3</sup> Ibidem, s. 118.

dało niewiele ponad 10 cywilów wyposażonych w karabiny. Szczęściem, sowiecka artyleria nie mogła w pełni rozwinąć swojego ognia na barykadzie, aby nie razić swoich żołnierzy<sup>4</sup>.

Propagandowy wydźwięk tekstu ulotki wzmacniają ilustracje. Dwie w górnej części przedstawiają kolejno: czerzwycząjkę, czyli komisję śledczą, która ściga, torturuje i morduje „kontrrewolucjonistów” (trzy osoby o karykaturalnie odrażających fizjonomiach siedzące za stołem; jedyna kobieta w tym gronie na lewym ramieniu założyła opaskę z gwiazdą Dawida, co podkreślać miało obecność Żydów pośród bolszewickiej dziczy), bolszewika celującego do obrazu Najświętszej Marii Panny z Dzieciątkiem (podpis: „Bolszewik w kościele. Dla zezwierzęconych czerwonych żołdaków nie było w Polsce nic świętego!”), pojedyncza zaś w części dolnej – dręczoną poprzez ciągnięcie za włosy oraz groźby bronią kobietę, przyciskającą do siebie niemowlę (podpis: „Kobiety bezczeszczone, torturowane i mordowane!”).

Warto wspomnieć jeszcze, skąd *Bolszewicy w Płocku* znaleźli się w zbiorach Muzeum Niepodległości. Na podstawie pieczętki znajdującej się w lewym górnym rogu ulotki wiemy, iż została ona pozyskana w dniu 20 marca 1969 r. od Zakładu Historii Partii przy Komitecie Centralnym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Do tej pory ulotka prezentowana była trzykrotnie: w 2005 r. na wystawie „Bitwa Warszawska 1920” w Muzeum Niepodległości, między listopadem a marcem 2019 r. na wystawie „Kiedy stała się wolność... Polska–Mazowsze–Płock w latach 1918–1921” w Muzeum Mazowieckim w Płocku oraz w ramach cyklu Galeria Jednego Obiektu Muzeum Niepodległości w Warszawie w dniu 29 kwietnia 2020 roku<sup>5</sup>.

Na zakończenie należy odnotować, że ulotka *Bolszewicy w Płocku* należy do zestawu liczącego 41 polskich propagandowych druków z okresu wojny polsko-bolszewickiej znajdującego się w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie<sup>6</sup>.

---

<sup>4</sup> *Obrona Płocka 1920*, [w:] <https://historia.org.pl/2010/10/01/obrona-plocka-1920-r/> [dostęp 8.05.2020].

<sup>5</sup> Prezentacji dokonał adiunkt Muzeum Niepodległości w Warszawie mgr Michał Cieślak. Nagranie obejrzyć można na oficjalnym profilu MN na portalu YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=GD-phqmIMzM> [dostęp 8.05.2020].

<sup>6</sup> S. Szczotka, *Wizerunek bolszewika w polskich plakatach propagandowych z wojny polsko-rosyjskiej 1919–1920 ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie*, [w:] *Niepodległość i Pamięć* nr 1–4 (37–40), rocznik XIX, Warszawa 2012, s. 205.

## Bibliografia

Inwentarz Działu Zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie.

Gołębiewski G., *Żołnierze sowieccy w Płocku 18–19 sierpnia 1920 roku w relacjach mieszkańców*, [w:] Przegląd Historyczno-Wojskowy 14(65)/2 (244).

*Obrona Płocka 1920*, [w:] <https://historia.org.pl/2010/10/01/obrona-plocka-1920-r/> [dostęp 8.05.2020].

Szczotka S., *Wizerunek bolszewika w polskich plakatach propagandowych z wojny polsko-rosyjskiej 1919–1920 ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie*, [w:] „Niepodległość i Pamięć”, nr 1–4 (37–40), rocznik XIX, Warszawa 2012.

## **“Bolsheviks in Płock”. A propaganda leaflet from the period of the 1920 Polish-Bolshevik war in the collection of the Museum of Independence in Warsaw**

### Keywords

Polish-Bolshevik war, Płock, leaflet, propaganda, defence of Płock, Bolshevik crimes.

### Abstract

The present study concerns a propaganda leaflet issued by the Internal Propaganda Bureau of the President of the Council of Ministers at the height of military developments of the Polish-Bolshevik war of 1920. On the 18th of August 1920, the invaders entered Płock and subjected the civilians to various atrocities. Poles, in a bid to underscore the danger posed by the Bolsheviks, decided to issue a leaflet which was posted on the walls and distributed in the city streets. The study contains a detailed description of the leaflet, together with a short historical outline of the events to which its content pertains.

## **„Bolschewiki in Płock“. Propagandaflugblatt aus dem polnisch-bolschewistischen Krieg von 1920 in der Sammlung des Unabhängigkeitsmuseums Warschau**

### Schlüsselwörter

Polnisch-bolschewistischer Krieg, Płock, Flugblatt, Propaganda, Verteidigung von Płock, bolschewistische Verbrechen.

## **Kurzfassung**

Die vorliegende Studie betrifft ein Propagandafaltblatt, das vom Internen Propagandabüro beim Präsidenten des Ministerrats während der Zeit der intensivsten militärischen Aktivitäten des polnisch-bolschewistischen Krieges von 1920 herausgegeben wurde. Am 18. August 1920 drangen die Invasoren in Plock ein; sie behandelten die Zivilbevölkerung auf grausame Weise. Die polnische Seite, die die von den Bolschewiki ausgehende Gefahr aufzeigen wollte, beschloss, ein Flugblatt herauszugeben; das Flugblatt wurde an den Mauern angeklebt und auf den Straßen der Stadt verstreut. Die Studie enthält eine detaillierte Beschreibung dieses Faltblatts sowie einen kurzen historischen Abriss der Ereignisse, auf die sich sein Inhalt bezieht.

## **«Большевики в Плоцке». Пропагандистская листовка времен польско-советской войны 1920 г. из собраний Музея независимости в Варшаве**

### **Ключевые слова**

польско-большевистская война, Плоцк, листовка, пропаганда, оборона Плоцка, большевистские преступления.

### **Резюме**

Настоящая статья посвящена пропагандистской листовке, изданной Бюро внутренней пропаганды при Председателе совета министров в период самых ожесточенных боев польско-советской войны 1920 года. 18 августа 1920 г. большевики захватили Плоцк, проявляя жестокость в отношении мирного населения. Польская сторона, желая наглядно продемонстрировать угрозу со стороны большевиков, решила издать листовку, которую затем клеили по стенам и разбрасывали по улицам города. В статье содержится подробное описание самой листовки, а также дается краткий очерк исторических событий, к которым она относится.